

การใช้หลักพุทธธรรมเพื่อขจัดความขัดแย้งในสังคมมนุษย์

APPLICATION OF BUDDHA DHAMMA PRINCIPLES FOR ERADICATING CONFLICTS IN HUMAN SOCIETY

¹พระมหาสมศักดิ์ สติสมปนโน, ²พระไกรสร สุมโน และ ³พุทธวิวัฒน์ ถาวรสินศักดิ์

¹PhraMaha Somsak Satisampanno, ²PhraKaison Sumano
and ³Buddhivat Thavornsinsak

^{1,2}มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ประเทศไทย

³มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย, ประเทศไทย

^{1,2}Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand.

³Loei Rajabhat University, Thailand.

¹Somsak_Sa@hotmail.com

Received December 25, 2021; Revised February 12, 2022; Accepted March 20, 2022

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์ คือ 1) เพื่อศึกษาสาเหตุของความขัดแย้ง 2) เพื่อศึกษาผลดีและผลเสียของความขัดแย้ง 3) เพื่อขจัดความขัดแย้งโดยใช้หลักพุทธธรรม มนุษย์เป็นสัตว์สังคม เป็นส่วนหนึ่งของสังคมและเป็นส่วนหนึ่งของผลผลิตจากการคบหาสมาคมซึ่งกันและกันของบุคคลในสังคม มนุษย์จะสามารถดำรงชีวิตอยู่รอดในสังคมได้นั้น จำเป็นที่จะต้องอาศัยปัจจัยทางชีวภาพและปัจจัยทางด้านอื่น เพื่อสนองความต้องการของตนเอง ความอยากหรือความต้องการ จึงเข้าไปมีความสัมพันธ์กับความขัดแย้ง ผลประโยชน์ หรือความต้องการนั้น จัดได้ว่าเป็นเหตุปัจจัยที่ก่อให้เกิดความขัดแย้งภายนอกที่ชัดเจนประการหนึ่ง โดยเฉพาะที่เกี่ยวกับวิถีจัดการทรัพยากรที่มีจำนวนจำกัด แต่ผู้ที่มีความต้องการนั้นมีจำนวนมาก หากไม่สามารถที่จะจัดการทรัพยากรให้เป็นระบบได้ ย่อมเป็นสาเหตุที่จะทำให้อ

¹ อาจารย์, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์เลย

² อาจารย์, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์เลย

³ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร., มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย

เกิดความขัดแย้งขึ้น การใช้หลักพุทธธรรมเพื่อจัดการความขัดแย้งในสังคมมนุษย์จึงเป็นสิ่งที่สำคัญ และเหมาะสมเป็นอย่างมากที่จะทำให้สังคมมนุษย์มีสันติสุข

Abstract

The objectives of this academic article included: (1) to study the cause of conflicts; (2) to study the advantages and disadvantages of conflicts; and (3) to eradicate the conflicts by applying Buddha Dhamma principles. Humans are a social animal; they are parts of the society and parts of the product from mutual association of people in the society. Humans can survive in the society if only they depend on a biological factor and other factors for responding their own needs. Therefore, needs or requirements were directly related to conflicts. Benefits or needs were distinctly regarded as causal factors leading to an external conflict specially the method of limited resource management whereas there were a large number of people who need those resources. If the limited resources failed to be systematically managed, it could be the cause of the conflicts. Application of Buddha Dhamma principles for eradicating conflicts in human society is, thus, necessary and it is the most appropriate way to make the human society be peaceful.

Keywords: Buddha Dhamma, Conflicts, Human Society

บทนำ

ความขัดแย้งในพระศาสนาของพระพุทธศาสนา ได้ก่อให้เกิดการพัฒนาคุณค่าภายในของมนุษย์ในเชิงอัตวิสัย หรือการพัฒนามุมมองความคิดเห็นของมนุษย์ ส่วนสำคัญในการพัฒนาคุณค่าในเชิงในส่วนปริวิสัยก็เช่นเดียวกัน กล่าวคือ ความขัดแย้งของมนุษย์นั้น ก่อให้เกิดการพัฒนาการระบอบการเมือง การปกครอง การบัญญัติพระวินัย การจัดระเบียบสังคม การพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจ เหตุนี้ความขัดแย้งในพระพุทธศาสนาจะสะท้อนภาพทั้งที่เป็นบุญและเป็นบาป ประเด็นสำคัญอยู่ที่ว่า เราจะมีท่าทีต่อความขัดแย้ง หรือวางบทบาทของตนเองในสถานการณ์ความขัดแย้งอย่างไร จึงจะสามารถดำรงตนอยู่บนสถานะของความขัดแย้งได้อย่างประสานสอดคล้องกับชีวิตและสังคมได้ แนวทางดังกล่าวมีหลักการดังนี้

สาเหตุของความขัดแย้ง

สาเหตุของความขัดแย้งมาจากตัวแปรที่สัมพันธ์กันอย่างซับซ้อน เช่น ตัวแปรที่เกี่ยวกับการแสวงหาความต้องการในการดำรงชีพของคน อันทำให้เกิดความขัดแย้ง เพื่อแสวงหาการควบคุมภาวะแวดล้อมของมนุษย์ ตัวแปรทางจิตวิทยา ได้แก่ ความต้องการและการขัดแย้งอำนาจของมนุษย์ สำหรับตัวแปรทางสภาพภูมิศาสตร์ ก่อให้เกิดกรณีพิพาทด้านพรมแดนระหว่างประเทศ ตัวแปรทางสังคมเศรษฐกิจ ทำให้เกิดความขัดแย้งทางชนชั้นและการช่วงชิงทรัพยากรในระดับชาติด้วยรูปแบบต่างๆ ส่วนตัวแปรทางวัฒนธรรมก่อให้เกิดความขัดแย้งทางด้านศาสนา ความต้องการเหล่านั้น ถ้ามองในเชิงพุทธศาสนา มีสาเหตุของความขัดแย้งดังนี้

1. ตัณหา

ตัณหา แปลว่า ความอยาก แต่ไม่ใช่ความอยากปรกติทั่วไป มันเป็นความอยากที่เกิดจากความไม่รู้ เมื่อเห็นอะไรเข้าไปแล้วก็เกิดความพอใจ อยากด้วยความโง่ จะได้เอามายึดครอง หรือถ้าไม่พอใจ ก็อยากที่จะให้พ้นไปเสีย อยากจะฆ่าเสีย นี่มันเป็นเรื่องของความโง่ ในบางอย่างถ้าอยากจะเป็น ถ้ามันเห็นว่าเป็นเรื่องอยากจะเป็น นี่บางอย่างไม่น่าเป็น ไม่อยากเป็น หรือรู้สึกว่าจะไม่อยากจะเป็น แม้แต่ว่าอยากจะมีชีวิตอยู่นี้มันก็ไม่อยาก ก็เกิดอยากตายขึ้นมา จับใจความของคำว่าความอยากไว้ก่อนว่ามันอยากด้วยความไม่รู้ คือ ด้วยอวิชชา โดยจำแนกได้ 3 ประการ คือ

1) กามตัณหา คือ กามมีความหมายหลายอย่าง เช่น กามเรื่องเกี่ยวกับเพศหญิง เพศชายก็เป็นกาม ส่วนที่มันเนื่องกันไม่ถึงขนาดนั้นก็ยังเรียกกาม เช่น ชอบอาหารอร่อย ชอบเสียงไพเราะ ที่ไม่เกี่ยวกับเพศก็ยังเรียกว่ากาม

2) ภวตัณหา คือ ภพ แปลว่า อยากเป็น อยากเป็นนั่นเป็นนี่ที่มันยั่วกิเลสยั่วความอยาก บางทีมันก็ปนเปื้อนกับกามตัณหา เช่น อยากเป็นหญิง อยากเป็นชาย อยากเป็นใหญ่เป็นโต อยากมีหน้า มีตา อยากเป็นผู้มีชื่อเสียง อยากเป็นผู้มีอำนาจวาสนา ถ้าทำไปด้วยความโง่ของอวิชชา มันก็รุนแรง แล้วก็เกิดทุกข์ ถ้ามันไม่ได้ทำไปด้วยความโง่ด้วยอวิชชา ด้วยความไม่รู้เท่าในสิ่งเหล่านี้ ก็ไม่ถูกจัดเป็นตัณหา แต่เป็นความปรารถนาความต้องการที่ควรจะปรารถนา ดังนั้น ต้องให้มันแนลงไปว่า อยากด้วยอวิชชา หรือว่าอยากด้วยอวิชชา

3) วิวาทตัณหา คือ ไม่อยากเป็นนั่นเป็นนี่ กระทั่งอยากไม่เป็นเสียเลย ไม่เป็นอยู่เลย เช่น อยากตาย เป็นต้น ไม่ใช่ไม่อยากเป็นด้วยความรู้ความถูกต้อง มันไม่อยากเป็นด้วยความโง่ ตัณหาทั้งสามประการกล่าวโดยย่อว่า ความอยากที่มาจากอวิชชา ไม่รู้ตามที่เป็นจริง มันก็อยากไปในรูปของกาม เรื่องเพศบ้าง ถ้าอยากในเรื่องของภพ คือ เป็นนั่นเป็นนี่ แม้ไม่เกี่ยวกับกามบ้าง แล้วเป็นวิภพ คือ ไม่อยากเป็นนั่นเป็นนี่ (พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ), 2547 : 283-289)

สรุปว่า ตัณหา คือ ความอยาก ในบริบทนี้เป็นความอยากในเชิงลบ โดยมีคำว่า อัมมฉันทะ เป็นความอยากในเชิงบวก โดยมีประเด็นสำคัญ 2 อย่าง คือ (1) ความอยากในวัตถุ ได้แก่ ความอยากได้ส่วนที่ดี หรือส่วนที่อร่อย เรียกว่า กามคุณ 5 คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ และ ความอยากได้ทรัพย์ทั้งส่วนที่เรียกว่า สวิญญานทรัพย์ หรือทรัพย์ที่มีชีวิต และอวิญญานทรัพย์ หรือทรัพย์ที่ไม่มีชีวิต ที่น่าใคร่น่าปรารถนา (2) ความอยากได้ที่เป็นตัวกิเลส ได้แก่ ความกำหนัด ความพอใจ หรือความปรารถนากามคุณ ตัณหาเหล่านี้ เมื่อสังคมมนุษย์เพิ่มขึ้น ความต้องการที่จะเสพสิ่งเหล่านั้นก็มากขึ้นตามไปด้วย ในที่สุดก็เกิดการแข่งขันกัน ซึ่งความได้เปรียบกันและมีปัญหาความขัดแย้งตามมา

2. ผลเสียของตัณหา

1) มีความโลภ โดยมีปฏิกริยา ดังนี้

(1) ความโลภ ทำให้จิตเกิดอาการหิวกระหาย หรือทะยานอยาก หวงแหวนชอบสะสม เห็นแก่ตัว ตลอดจนยึดมั่นถือมั่นในตัวเอง

(2) ความโลภ มีลักษณะอยากได้ อยากมี อยากเป็น โดยไม่เลือกว่าควรหรือไม่ควร บุคคลเมื่อมีความโลภอยู่ในใจ มีอาการกระวนกระวายอยากได้ อยากมี อยากเป็น

(3) ความโลภ ทำให้เป็นคนเห็นแก่ตัว มีความอยากได้ไม่มีสิ้นสุด ไม่สามารถข่มใจไม่ให้อยากได้ เป็นเหตุให้เสียชื่อเสียงของตนและผู้อื่น เพราะประพฤติตามความอยากในใจ เช่น อยากมีอำนาจ อยากได้ทรัพย์สมบัติ อยากรับประทานอาหารไม่รู้จักประมาณและอยากในกามคุณ จนลืมนึกถึงความดี ลืมภาวะและฐานะของตน

2) มีความโกรธ โดยมีปฏิกริยา ดังนี้

(1) ความโกรธ ทำให้จิตเกิดอาการเคืองแค้น ขัดเคือง ไม่สບอารมณ์ ชอบความย่อยยับ

(2) มองโลกในแง่ร้าย มีลักษณะเป็นคนดูร้าย ความโกรธเป็นสิ่งที่ใคร่ยอมรับว่าเป็นสิ่งไม่ดีต่อตนเองและผู้อื่น ดังคำว่า โกรธคือโง่ โมโหคือบ้า เกลียดหน้าเขา เท่ากับจุดไฟเผาตัวเอง แต่ก็มีคนเป็นจำนวนมาก มักถูกความโกรธครอบงำและมีนิสัยมักโกรธ

(3) ขาดมนุษยสัมพันธ์ โดยทั่วไปคนเราเมื่ออยู่ด้วยกัน ลื่นกับฟัน ย่อมกระทบกันเป็นเรื่องธรรมดา เพราะคนเรามีความแตกต่างกัน แม้จะรักชอบกันปานใดก็ตาม เมื่อเรามองต่างมุมกัน จะเริ่มเกิดการถกเถียงกัน เมื่อตกลงกันไม่ได้จะทะเลาะกันที่สุดในที่สุด เป็นการทำลายความรู้สึกที่มีต่อกัน ทำลายความรักความสัมพันธ์ที่เคยมีให้กัน ก็จะค่อยๆ จางหายไปจนหมดสิ้น

3) มีความหลง โดยมีปฏิกริยา ดังนี้

(1) ทำให้จิตเกิดอาการลุ่มหลง มัวเมา เบบ้าปัญญา ตลอดจนความพิศวง ถ้าครอบงำบุคคลใด บุคคลนั้นก็ไม่สามารถสร้างความเจริญให้แก่ตนเอง

(2) เป็นเหตุนำความเสื่อมเสียมาสู่ตนเองและสังคม หากเกิดในสังคมก็จะมีผลเสียขยายวงกว้างออกไปโดยปริยาย เช่น หลงการโฆษณาเหล้า บุหรี่ สื่อสารมวลชนนำเสนอภาพมอมเมาผู้คนในสังคม อย่างไม่มีจิตสำนึก บทละครโทรทัศน์ชักชวนแนะนำ ให้เป็นคนหมกมุ่นในกามคุณ ยกย่องวัตถุ จนเกินขอบเขต ขาดการปลูกจิตสำนึกสร้างสรรค์ให้กับเยาวชนและคนในสังคม

(3) เกิดปัญหาสังคมตามมา เช่น หลงในอำนาจ หลงในยศถาบรรดาศักดิ์ หลงกระทำอาชญากรรม การปล้นชิงทรัพย์ โกหกหลอกลวง ทำความผิดทางเพศ ขาดความรับผิดชอบต่อนหน้าที่ในภาวะและฐานะของตน เพราะคนในสังคมหลงยึดเอาประโยชน์ตนเอง และผลประโยชน์ของพวกเขาพึงเป็นใหญ่ ไม่ใส่ใจผลประโยชน์ส่วนรวม (พระมหาบุญทอง คุณาธโร (มหา), 2548 : 90-92)

สรุปว่า เมื่อถูกความโลภครอบงำ ซึ่งเป็นรากเหง้าแห่งความชั่วร้าย ย่อมปิดบังใจ ไม่ให้นึกถึงบาปบุญคุณโทษ ประโยชน์มิใช่ประโยชน์ มีความอยากได้ไม่มีที่สิ้นสุด นำไปสู่การแสวงหาโดยมิชอบธรรม เช่น คอรัปชั่น หรือการแสวงหาผลประโยชน์ในทางทุจริต คนที่มีความโลภครอบงำจะมีอาการหงุดหงิด งุ่นง่าน มีอาการฉุน จิตใจปราศจากความเมตตา อันจะนำไปสู่การประทุษร้ายผู้ที่ตนขัดเคือง หรืออาจใช้วาจาไม่สุภาพ ไม่เหมาะสมกับตำแหน่งหน้าที่ของตน คนที่มีความหลง ย่อมทำให้มีความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ มีความหลงความเข้าใจผิด นำไปสู่การกระทำความผิดต่างๆ เช่น หลงในอำนาจวาสนาที่ตนเองมีอยู่ ไม่ยอมสละอำนาจไปง่ายๆ หรือการเกาะติดอยู่กับอำนาจแบบไม่ยอมปล่อย หลักการเหล่านี้ ถ้ามีในสังคมใด ก็ จะเกิดความขัดแย้งกันไม่มีที่สิ้นสุด

3. มานะ

มานะก็จะมีประโยชน์ในระดับโลกิยะ หรือใช้เป็นตัวกระตุ้นให้ทำความเพียร เพื่อสร้างความเจริญก้าวหน้าในชีวิต เพียรในการทำในกิจการต่างๆ เพื่อเอาชนะใจตนเองและเพื่อแข่งกับตนเอง เช่น เราต้องดีกว่าเขา เราต้องเสมอกันกับเขา หรือต่ำกว่าเขา มานะนั้นถ้าเราใช้ให้เป็น ก็มีประโยชน์ แต่ถ้าใช้ไม่เป็นก็เกิดโทษ ผลเสียที่มาจากความมีมานะ มีดังนี้

1) ปฏิกริยาของมานะ

มานะเป็นอาการของความลำพองตน ความทะนงตน ในสังคมไทยมีบุคคลเหล่านี้มาก เช่นการที่มีบุคคลบางกลุ่มประกาศว่า "ตัวเองเป็นคนดี"โดยที่เขาไม่มีหลักฐานใดๆในการทำความดีเลยหรือไม่มีผลงานที่เป็นประจักษ์ต่อสังคม บุคคลลักษณะเช่นนี้เป็นอันตรายต่อสังคมเป็นอย่างมาก ถ้าเขามีอำนาจ คงทำความผิดโดยไม่รู้ตัว ในหลักการเกี่ยวกับคนมีมานะ มีทรรศนะต่างๆดังนี้

(1) มานะ คือ ความถือตัว ได้แก่ ความถือตัวที่เป็นกิเลส ที่มีความยึดถือว่ามีตัวมีตน ซึ่งเป็นการถือสำคัญด้วยความรู้ ด้วยความรู้สึกที่เป็นไปในตัวเอง จนทำให้เกิดความ

ถือเกี่ยวตัวเองขึ้นมา เป็นตัวเป็นตนที่มีอยู่ หรือเป็นอยู่ จึงขยายจิตของตนออกไปเทียบเคียงระหว่างตนเองกับบุคคลอื่น โดยถือเอาไว้วัด ถือเอาไว้เพื่อแข่ง เช่น โดยชาติ โดยโคตร

(2) มานะ คือ กิริยาที่ถือตัว เช่น โดยวิชาความรู้ โดยสมรรถภาพ โดยรูป โดยเสียง เพราะการสรรเสริญ เพราะความสุข เพราะความถึงพร้อมด้วยตา จมูก ลิ้น กาย ใจ เพราะลาภ และเพราะการเสื่อมลาภ (พระสาयณ์ห์ ธมมธีโร, 2546 : 7)

2) ผลเสียที่เกิดจากมานะ

การแสดงออกของคนมีมานะ มีหลายอย่าง เช่น เย่อหยิ่ง จองหอง ถือตัว ดูถูกคนอื่น รวมทั้ง อวดเก่ง อวดแบ่ง อวดดี อวดฉลาด นอกจากความเย่อหยิ่ง จองหอง อวดเก่ง การสร้างภาพแล้ว มานะยังแสดงอาการอย่างอื่นได้อีก เช่น ความภาคภูมิใจ เกิดความมั่นใจในตัวเอง จนกระทั่งเกิดความรู้สึกว่า ฉันทเก่ง ฉันทวิเศษ จนถึงขั้นหลงตัวลืมนตน ผลเสียของคนมีมานะมีดังนี้

(1) ผลเสียต่อการทำงาน คือ การที่สังคมไทยเอาตัวตนเป็นสำคัญถือตัว ทำให้คนทำงานเลื่องงาน โดยเอาความสูงเด่น ความจะได้เป็นใหญ่เป็นโตเป็นเกณฑ์ในการตัดสินใจ แทนที่จะเอาความถนัด ความสามารถ หรือความสุจริตเป็นเครื่องตัดสิน อันนี้ก็ถือว่าเป็นความเสียหายอย่างหนึ่ง ทำให้เกิดความสิ้นเปลืองสูญเสียเปล่าในทางทรัพยากรและขัดขวางการพัฒนาประเทศไปด้วย

(2) ผลเสียต่อกลุ่ม คือ คนไทยทำงานเป็นคณะ หรือทำงานรวมกลุ่มเป็นทีมกันไม่ได้ ทำงานร่วมกันยาก ไม่สำเร็จ นี่ก็เพราะคนเหล่านั้นมีมานะสูง หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งตามที่นิยมพูดกันแรงๆว่า มีอัตตาแรง ต่างคนต่างอยากเด่น อยากใหญ่ ไม่ยอมกัน เลยรวมกันไม่ค่อยติด

(3) ผลเสียต่อวัฒนธรรม คือ ในการรับวัฒนธรรมจากต่างประเทศ เมื่อจะรับวัฒนธรรมอื่นเข้ามา เราก็มักเลือกเอาแต่ส่วนที่รู้สึกโก้ ทำอย่างฝรั่งเฉพาะที่คนเขาเจอ แล้วรู้สึกว้าโก้ หรือว่าชอบซื้อหาของใช้เมืองนอกทันสมัยมาอวดโกกัน อันนี้ก็เป็นโทษอย่างหนึ่งของมานะ

(4) ผลเสียต่อเสรีภาพ คือ เมื่อมีการใช้คำว่าเสรีภาพ เมื่อมีเสรีภาพมากขึ้น เสรีภาพเกิดมาสนองมานะเข้า มันก็ไม่เกิดความเจริญก้าวหน้าที่จะแก้ปัญหาในทางสังคมได้ แม้ว่าเสรีภาพจะเป็นองค์ประกอบของประชาธิปไตย แต่ถ้าเราไม่ได้สร้างปัจจัยพื้นฐานที่จะรับเอาเสรีภาพมาใช้ในทางที่ถูกต้องและมีเจ้าตัวมานะนี้คอยออกโรงอยู่ ผลก็จะออกไปในรูปที่ว่า เอาเสรีภาพมาเป็นเครื่องแสดงตัวในทางที่ยิ่งใหญ่ ในการที่จะครอบงำคนอื่น ในการที่จะไม่ยอมรับคนอื่น หมายความว่า ให้ฉันทแสดงออก ให้ฉันทพูด ให้ฉันทว่าได้ แต่ใครจะมารวาทะทบฉันทไม่ได้ กลายเป็นอย่างนี้ไป เสรีภาพจึงมีความไม่ถูกต้อง มี

(5) ผลเสียต่อกิจกรรม คือ ไม่ว่าจะทำอะไร จะจัดกิจกรรมอะไร ก็มุ่งไปที่ความมีหน้ามีตา ได้เด่นได้ดัง อย่างที่ว่า หมดเท่าไรไม่ว่า ขอให้ได้ชื่อเสียง เพราะฉะนั้น เมื่อ

จัดงานอะไรก็จะคอยภูมิใจรอให้มีคนชมว่า งานนี้ทรูหรามโหฬารที่สุด ลักษณะเช่นนี้นอกจากก่อให้เกิดความฟุ้งเฟ้อฟุ้งเฟ้อ ความสิ้นเปลืองสูญเปล่าเป็นอันมาก มานะยังมีผลในทางร้ายอีกมากมาย โดยเฉพาะนิสัยของคนไทยบางกลุ่ม เช่น ชอบอวดโก้ อวดกล้า อวดแสดงตัวเด่น เห็นเป็นการเก่งที่ไม่ต้องทำตามกฎหมายตามระเบียบ สามารถฝ่าฝืนละเมิดกฎระเบียบได้ ในทำนองว่าเป็นบุคคลที่ยิ่งใหญ่ อยู่เหนือกฎหมาย ตลอดจนชอบมีอภิสิทธิ์ ลักษณะนิสัยและบุคลิกภาพเช่นนี้ นอกจากเป็นอุปสรรคอย่างยิ่งต่อการสร้างระเบียบวินัยแล้ว ยังก่อกวนความคิดสร้างสรรค์ในการพัฒนาตนเองและส่วนรวม (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2543 : 15-19)

สรุปว่า มานะนั้นมีผลเสียถ้ามีในใจของบุคคลใด ย่อมทำให้บุคคลนั้นกลายเป็นคนหยิ่ง สำคัญตนผิด ดูถูกคนอื่น จึงไม่มีใครอยากจะร่วมงาน ไม่มีใครชอบ มีแต่คนเกลียดชัง มีผลเสียและมีโทษต่อตนเอง คือ ทำให้ติดและวนอยู่ในความทุกข์และโทษต่อสังคม คือ มีมานะแล้วจะคบคนอื่นก็ลำบาก ทำให้กลายเป็นคนเสียหมู่คณะ หรือเป็นการทำลายมนุษยสัมพันธ์ กลายเป็นคนคับแคบในสังคม ไม่มีใครคบหาสมาคม กล่าวคือ เป็นคนเอาใจยาก

4. ทิฐิ

ทิฐิที่มีค่าผสม ทำให้มีความหมายทั้งที่มีนัยตรงกันข้าม และความหมายขยายคำนาม เช่น สัมมาทิฐิ คือ ความเห็นชอบ แยกศัพท์เป็น สัมมา แปลว่า โดยชอบ ทิฐิ แปลว่า ความเห็นและมีความหมายตรงข้ามกับ มิจฉาทิฐิ คือ ความเห็นผิด คำไวพจน์ที่มีความหมายใกล้เคียงกับคำว่า ทิฐิ มีอยู่หลายคำ เช่น ทรศนะ ความเห็น ความเชื่อถือ ความยึดมั่น ลัทธิ แนวคิด ทฤษฎี โลกทัศน์ ในความหมายทั่วไปทิฐิมีความหมายทั้งในเชิงลบและเชิงบวก ในบทความนี้หมายถึงทิฐิแบบเชิงลบ หรือมิจฉาทิฐิ โดยมีแนวคิดดังนี้

1) ทิฐิ ในคำไทยส่วนใหญ่ใช้ในความว่า ความอวดดีถือดี ความถือมั่น ความตะแบก ทั้งที่รู้ว่าผิด แต่ไม่ยอมรับและไม่ยอมแก้ไข เช่น เขามีทิฐิมาก ไม่ยอมลงใคร เขาเป็นคนที่ไม่เข้ากับใครไม่ได้เลยในที่ทำงาน (พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), 2548 : 318)

2) ปัจจัยที่ทำให้เกิดมิจฉาทิฐิมี 9 ประการ ได้แก่

(1) ทิฐิเกิดขึ้นเพราะเหตุที่ไม่เข้าใจตามความจริง หรือการโฆษณาของผู้อื่น คือเกิดขึ้นเพราะอาศัยปัจจัย สิ่งใดที่เกิดขึ้นเพราะอาศัยปัจจัย สิ่งนั้นไม่เที่ยง สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์

(2) ทิฐิต่างๆเป็นความเข้าใจของพวกสมณพราหมณ์ (หรือผู้ทำหน้าที่สั่งสอน) ซึ่งไม่มีความรู้ที่แท้จริง เป็นความดีนรของคนที่ค้นหาเท่านั้น

(3) ทิฐิต่างๆที่สมณพราหมณ์พวกนี้ยึดถืออยู่นั้น มิได้เกิดจากญาณอันผุดผ่องของตนเองแต่เกิดจากความเชื่อ ความชอบใจ การฟังตามเขาว่า ความตรึงตามอาการ ความปักใจฝังด้วยทิฐิ

(4) เพราะไม่รู้ไม่เห็นตามความเป็นจริง ในชั้น 5 (รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ) ในเหตุเกิดของชั้น 5 ในความดับของชั้น 5 ในวิธีดับชั้น 5

(5) เพราะมีความกำหนด ความพอใจ ความรัก ความกระหาย ความร่ำร้อน และความทะยานในชั้น 5

(6) เพราะหลงใหลยินดี ในชั้น 5 ในภพ ในอุปาทาน ในตัณหาและไม่รู้ตามความเป็นจริงในความดับของสิ่งเหล่านั้น

(7) เพราะมีและยึดถือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ เป็นสิ่งที่ไม่เที่ยง เป็นทุกข์

(8) เพราะยึดถือเอา ตา หู จมูก ลิ้น กาย หรือใจว่า นั่นของเรา นั่นเป็นเรานั้นเป็นตัวตนของเรา

(9) ทฎฐิมิขึ้นเพราะผัสสะเป็นปัจจัย (ภัชรบถ ฤทธิ์เต็ม), 2550 : 44-45)

3) หากมนุษย์ไม่ยอมรับว่ามีกรรมทั้งดีและไม่ดีมีอยู่จริง ก็จะเป็นเหตุแห่งการแข่งชัน ชิงดีชิงเด่นกัน ทำตามใจตนเอง เห็นแก่ตัว ทำลายเบียดเบียนกัน จนถึงล้างผลาญชีวิตกัน การกระทำเช่นนี้ พระพุทธศาสนาถือว่าเป็นมิจฉาทฎฐิ ดังนั้น จึงมีคำสอนให้มวลมนุษย์ใส่ใจในการประพฤติปฏิบัติตนเองให้ดีเสียก่อน โดยมีหลักอยู่ 6 ประการ เพื่อเป็นเครื่องประกันความสงบสุข ทั้งด้านส่วนตัวและด้านสังคมส่วนรวม ข้อคิดสำหรับคนมีมิจฉาทฎฐิ คือ

(1) ถ้าการกระทำชั่วไม่มีผลจริงและโลกหน้าไม่มีจริง ผู้ที่ทำชั่วเมื่อตายไป ก็ไม่ได้ไม่เสีย เท่ากับเสมอตัว

(2) ถ้าการกระทำชั่วมีผลจริงและโลกหน้ามีอยู่จริง ผู้ที่ทำชั่วเมื่อตายไป ก็มีหวังไปทุกข์เท่ากับเสีย หรือขาดทุน

(3) แม้การกระทำชั่วไม่มีผลจริงและโลกหน้าไม่มีอยู่จริง ผู้ที่ทำชัวยังเป็นที่น่าสนใจของคนทั่วไปในโลกนี้ ก็ยังเสีย หรือขาดทุนอยู่ดี

(4) ถ้าการกระทำดีไม่มีผลจริงและโลกหน้าไม่มีอยู่จริง ผู้ที่ทำดีเมื่อตายไป ก็ไม่ได้ ไม่เสีย เท่ากับเสมอตัว

(5) ถ้าการกระทำดีมีผลจริงและโลกหน้ามีจริง ผู้ที่ทำดีแล้วตายไป ย่อมมีหวังไปสุคติเท่ากับได้ หรือมีกำไร

(6) แม้การกระทำดี ไม่มีผลจริงและโลกหน้าไม่มีอยู่จริง ผู้ที่ทำดียังเป็นที่สรรเสริญของคนทั่วไปในโลกนี้ เท่ากับยังได้ หรือยังมีกำไรอยู่ (พระครูนิกรสุนทรกิจ (สมพงษ์ นุ่มสกุล), 2554 : 56-57)

5. ผลเสียของมิจฉาทฎฐิ

อุกฤษฏิก ได้แก่ ความตริักที่เป็นอกุศล ความนึกคิดที่ไม่ดี มี 3 ประการ คือ

1) กามวิตก หมายถึง ความตรึกในทางกาม ความนึกคิดในทางแสหา หรือพัวพันติดข้องในสิ่งสนองความอยาก หรือการแสวงหาความต้องการในทางกามไม่มีสิ้นสุด

2) พยาบาทวิตก หมายถึง ความตรึกในทางพยาบาท ความนึกคิดที่ประกอบด้วย ความ ขัดเคือง เพ่งมองในแง่ร้าย เมื่อไม่ได้ความต้องการก็คิดทำร้ายฝ่ายตรงข้าม

3) วิหิงสาวิตก หมายถึง ความตรึกในทางเบียดเบียน ความนึกคิดในทางทำลาย ทำร้ายหรือก่อความเดือดร้อนแก่ผู้อื่น (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2551 : 85)

สรุปว่า มิจฉาทิฏฐิ คือ ความเห็นผิดเป็นสิ่งที่ไม่ดี เมื่อเกิดขึ้นในบุคคลใดแล้ว ย่อมทำให้คิดผิด คิดติดข้องในสิ่งต่างๆ คิดเบียดเบียนบุคคลอื่น คิดปองร้ายบุคคลอื่น เมื่อมีความคิดที่ผิด ก็ทำให้มีวาจาที่ผิด เช่น พูดเท็จ พูดหยาบ พูดส่อเสียดและพูดเพ้อเจ้อ เมื่อเห็นผิดการกระทำทางกายก็ผิด เช่น การฆ่ามนุษย์ คอรัปชั่น เป็นต้นหรือการประกอบอาชีพที่ผิด เพราะมีความเพียรที่ผิดที่เป็นไปในทางอกุศล จึงทำในสิ่งต่างๆในทางผิดศีลธรรมและผิดกฎหมาย

การใช้หลักพุทธธรรมเพื่อขจัดความขัดแย้ง

ความขัดแย้ง เมื่อกล่าวโดยย่อจะมีอยู่ 2 ลักษณะ คือ ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นภายในจิตใจและความขัดแย้งภายนอก การจัดการความขัดแย้งด้วยหลักการพระพุทธศาสนาสามารถทำได้ทั้งเชิงรับ และเชิงรุก หลักพุทธธรรมสำคัญที่สามารถขจัดความขัดแย้งมีหลายประการด้วยกัน โดยนำแนวทางดังกล่าวมาประยุกต์ใช้กับวิธีการจัดการความขัดแย้งในยุคปัจจุบันได้ เช่น การเจรจาไกล่เกลี่ย การประนีประนอม การยอมความ การโน้มน้าว การหลีกเลี่ยง หรือการสร้างกระบวนการ เพื่อให้เกิดการมีส่วนร่วม เพื่อให้เกิดการปรองดองในสังคม ทั้งนี้ เพื่อให้บุคลากรในสังคมมีความสามัคคีกันและยังทำให้เกิดประสิทธิภาพและทำให้ได้ประสิทธิผล หลักการดังกล่าวมีแนวทางดังนี้

1. วิธีปลูกจิตสำนึกให้กับตน

หิริและโอตตปปะ เป็นธรรมที่เกิดขึ้นภายในจิตใจของทุกคน ในลักษณะที่ค่อยเกิดขึ้นมาตามลำดับ จึงเรียกระบบสองประการนี้ว่า มโนธรรม คือ ธรรมที่เกิดขึ้นภายในจิต หิริและโอตตปปะ เป็นมโนธรรมที่แยกให้แตกต่างจากสัตว์ ซึ่งมีหลักการดังนี้

1) หิริ ซึ่งมีแนวคิดดังนี้

(1) หิริ คือ กิริยาที่ละอายต่อการประพฤติดุจจริตอันเป็นสิ่งที่ควรละอาย กิริยาที่ละอายต่อการประกอบบาปอกุศลธรรม

(2) หิริ คือ เป็นธรรมรักษาคุ้มครองโลก ทำให้โลกเกิดสันติ ทำให้คนเราอยู่กันอย่างสงบสุขเพราะคนที่มีหิริจะเกลียดความชั่ว ละอายที่จะทำความชั่วทั้งต่อหน้าและลับหลัง ทำให้ไม่ก่อความเดือดร้อนให้แก่โลกและสรรพสัตว์ทั้งปวง

2) โอตตปปะ ซึ่งมีแนวคิดดังนี้

(1) โอตตปปะ คือ กิริยาที่เกรงกลัวต่อการประพตฺติจิต อันเป็นกิริยาที่เกรงกลัวต่อการประกอบสมภารธรรมที่เป็นอกุศลธรรม ซึ่งเป็นบาป

(2) โอตตปปะ คือ เป็นธรรมคุ้มครองโลกคู่กับหิริ เพราะคนที่มีโอตตปปะย่อมมีความเกรงกลัวต่อบาป เป็นความรู้สึกลัว เมื่อทำไปแล้วบาปอาจส่งผลเป็นความทุกข์ทรมานแก่เรา จึงไม่ยอมทำบาป ทำให้งดเว้นจากการประพตฺติจิตในเหตุดังกล่าวได้ อันเป็นเหตุให้เกิดความร่มเย็นเป็นสุขและเกิดสันติภาพขึ้นได้ (จิราธิกร ทรงแมตตา, 2554 : 87-88)

3) แนวทางการสร้างมโนธรรม

(1) คำนึงถึงความเป็นคน หรือชาติตระกูล บุญทำให้เกิดมาเป็นมนุษย์ เหตุที่ไปฆ่าสัตว์ ขโมยเขากิน เป็นเรื่องของสัตว์เดียรัจฉาน การล่วงเกินสามีและภรรยาผู้อื่นและไม่กล้ากระทำในสิ่งเหล่านี้ ความละอายใจก็จะเกิดขึ้น

(2) คำนึงถึงอายุ พอคำนึงถึงวัย ความละอายใจก็จะเกิดขึ้น

(3) คำนึงถึงความดีที่เคยทำ เมื่อเรามีความองอาจกล้าหาญทำความดีมากแล้วทำไมจะต้องมาทำชั่ว เมื่อไม่ยอมทำความชั่ว พอคำนึงถึงความดีเก่าก่อน ความละอายใจก็จะเกิดขึ้น

(4) คำนึงถึงความเป็นพหูสูต รู้ว่าอะไรดี อะไรชั่ว รู้ว่าอะไรควรทำ รู้สารพัดจะรู้แล้วจะมาทำความชั่วได้อย่างไร พอคำนึงถึงความเป็นพหูสูต ความละอายใจก็จะเกิดขึ้น

(5) คำนึงถึงพระศาสดา พระองค์ทรงเหนื่อยยาก ตรัสรู้ธรรมแล้วทรงสั่งสอนอบรมพวกเราตลอกันมา เราจะละเลยคำสอนของพระองค์ ไปทำความชั่วได้อย่างไร พอคำนึงถึงพระศาสดา ความละอายใจก็จะเกิดขึ้น

(6) คำนึงถึงครูอาจารย์ สถานศึกษา ครูอาจารย์สั่งอบรมสั่งสอนมา ชื่อเสียงสถาบันของเราก็ดังดั่งเป็นที่ยกย่องสรรเสริญแล้วเราจะมาทำชั่วได้อย่างไร พอคำนึงถึงครูอาจารย์ สำนักเรียน ความละอายใจก็จะเกิดขึ้น (พระครูสิทธิธาวรคุณ (เจริญ), 2556 : 53)

สรุปว่า หิริและโอตตปปะ หรือธรรมเป็นโลกบาล หรือเรียกได้อีกอย่างว่า ธรรมคุ้มครองโลก มีความจำเป็นกับทุกคน การที่จะสร้างให้บังเกิดขึ้นภายในจิตใจของตน โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับคนที่ทำงานเกี่ยวข้องกับอำนาจ เงิน สังคม ราชการ ยิ่งจะต้องมีมโนธรรมเกี่ยวกับหิริและโอตตปปะให้มากกว่าบุคคลธรรมดา เพราะต้องรับผิดชอบต่อหน้าที่ เช่น คนที่มีอำนาจ แต่ใช้อำนาจตามใจตนเอง ไม่มีความรับผิดชอบต่อการกระทำของตนเอง ก็จะทำให้เกิดความเสียหายต่อองค์กรและประเทศชาติได้

2. แนวทางการสร้างความสามัคคี

สามัคคี คือ ความพร้อมเพรียงกัน ความกลมเกลียวกัน ความปรองดองกัน ร่วมใจกัน ปฏิบัติงานให้บรรลุผลตามที่ต้องการ เกิดการสานงานกันอย่างสร้างสรรค์ ปราศจากการทะเลาะวิวาท ไม่เอาर्डเอาเปรียบกัน เป็นการยอมรับความมีเหตุผล ยอมรับความแตกต่าง

หลากหลายทางความคิด ความหลากหลายในเรื่องเชื้อชาติ เรียกอีกอย่างว่า ความสมานฉันท์ กล่าวคือ ผู้ที่มีความสามัคคี คือ ผู้ที่เปิดใจกว้าง รับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น รับผิดชอบต่อตน ทั้งความเป็นผู้นำและผู้ตามที่ดี มีความมุ่งมั่นต่อการรวมพลัง เพื่อให้การงานประสบผลสำเร็จ แก้ปัญหาร่วมกันและจัดการความขัดแย้งได้ เป็นผู้มีเหตุผล ยอมรับความแตกต่างหลากหลายทางวัฒนธรรม เช่น ทางความคิด ทางความเชื่อ พร้อมทั้งจะปรับตัวเพื่ออยู่ในสังคมร่วมกัน อย่างสันติสุข หลักการดังกล่าวมีแนวทางดังนี้

1) เมตตาภาวกรรม ท่ามกลางสภาพปัญหาความขัดแย้ง แนวทางในการลดปัญหาและความรุนแรงจากความขัดแย้งนั้น จำเป็นอย่างยิ่ง คือ

(1) การรู้จักควบคุมการแสดงออกต่อกันและกัน ควรแสดงออกทางกายด้วยความเมตตา ด้วยกิริยาอาการที่สุภาพเรียบร้อย อ่อนโยน

(2) แสดงไมตรีและความหวังดีต่อกัน มีการช่วยเหลือมีการให้ความร่วมมือ เคารพในสิทธิและเสรีภาพของผู้อื่น ให้ความสำคัญแก่สมาชิกทุกคนโดยไม่เลือกชั้นวรรณะ เพศ หรืออายุ เพราะถือว่าสมาชิกทุกคนมีความเสมอภาคกัน

(3) ไม่ควรให้ความแตกต่างทางเศรษฐกิจและสังคมมาเป็นเครื่องกำหนดให้บุคคลหนึ่งเหนือกว่าบุคคลหนึ่ง ควรคิดว่าคนทุกคนเท่าเทียมกัน หรือถูกกลั่นแกล้ง ทั้งนี้ โดยไม่คำนึงถึงสถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคม ระดับการศึกษา หรือความแตกต่างทางวัฒนธรรม

2) เมตตาวัจกรรม การจะอยู่ร่วมกันของชุมชนให้เกิดสันติสุขได้นั้น หากว่าทุกคน พูดคุยสื่อสารต่อกันด้วยความนุ่มนวล เช่น

(1) ควรแสดงออกทางวาจาด้วยความเมตตา ด้วยคำพูดที่สุภาพ น้ำเสียงที่ไพเราะชวนฟัง บอกถึงความหวังดีแก่กัน ช่วยบอกแจ้งสิ่งที่ เป็นประโยชน์ สั่งสอน แนะนำ ตักเตือนกันด้วยความหวังดี แสดงความเคารพนับถือกัน ใช้เหตุผลในการเจรจากันโดยใช้ปัญญา

(2) ไม่แสดงอาการโกรธกริ้ว ไม่ใช้อารมณ์ในการแก้ปัญหา ทะเลาะโจมตีต่อกัน พูดด้วยความหวังดีต่อกันและมุ่งประโยชน์ต่อส่วนรวม โดยไม่มีการเลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรมต่อบุคคล ในเวลาเมื่อเหตุการณ์อะไรต่างๆ ก็ให้หันหน้ามาพูดจาปรึกษาหารือกัน ปรับความเข้าใจกันได้

(3) วิพากษ์วิจารณ์อย่างมีเหตุผลและในทางสร้างสรรค์ ในสถานการณ์ที่เกิดปัญหาจะช่วยลดระดับความเข้มข้นของปัญหาด้วยการมีวาจาที่สร้างสรรค์ต่อกัน

(4) เชื่อมสัมพันธ์ หรือที่เรียกว่า เปิดบัญชีใจด้วยถ้อยคำที่น่าฟังและมีเหตุผล ซึ่งจะนำไปให้ชุมชนเกิดแสงสว่างแห่งปัญญา

3) เมตตาเมทตามโนกรรม ทั้งนี้การมีเมตตาทางกาย วาจาต่อกันจะเกิดขึ้นได้ ก็เพราะอาศัยจิตใจที่เห็นเพื่อนมนุษย์ต่างก็มีความสัมพันธ์เชื่อมโยง เป็นผู้ประสบปัญหาและมีความ

ทุกข์เหมือนตัวเองเมื่อเกิดความคิดเช่นนี้ จะทำให้การอยู่ร่วมกันเป็นชุมชนและสังคมอย่างมีเมตตา

4) สาธารณโภคี ในเรื่องของความขัดแย้งพื้นที่สาธารณะประเด็นหลัก คือ เรื่องของการต้องการและผลประโยชน์ที่ได้รับ จำเป็นอย่างยิ่งในการแก้ปัญหา ไม่ว่าจะเป็นความสัมพันธ์ที่ดี พุดจาหวานหู แต่ถ้าผลประโยชน์ไม่สอดคล้องกับความต้องการการ ก็สามารถนำไปสู่ความขัดแย้งได้ ดังนั้น แนวทางหนึ่งเมื่อชุมชนมีความเห็นพ้องต้องกัน จะช่วยแก้ปัญหาความขัดแย้ง สิ่งที่ต้องตระหนักเป็นอย่างยิ่ง

5) สีสสามัญญาตา การจัดการความขัดแย้งเมื่อเดินทางมาถึง ข้อตกลงซึ่งเป็นหัวใจสำคัญเพราะแต่ละคนก็มีที่มา มีภูมิหลังแตกต่างกัน ดังนั้น กฎระเบียบ หรือวินัยและศีล เป็นพื้นฐาน หรือกรอบในการดำรงอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข

6) ทิฏฐิสามัญญาตา นับว่าเป็นหัวใจหลักของแนวทางการแก้ปัญหาความขัดแย้ง ทุกๆเรื่องมิใช่แต่เฉพาะความขัดแย้งพื้นที่สาธารณะ เพราะเมื่อใดก็ตามผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ลดมานะ ตัณหา ทิฏฐิของตนและมองเพื่อนมนุษย์อย่างเมตตา จะทำให้แนวทางในการหาทางออก ดังนั้น เมื่อประสบปัญหาความขัดแย้ง สิ่งสำคัญ คือ

(1) การตั้งสติและการมองหากัลยาณมิตรมาช่วยชี้แนะให้เห็นทางออกของปัญหา แม้ว่าชุมชนเห็นร่วมกันว่าจะต้องหาทางออก แต่ถ้าขาดการเรียนรู้ศึกษาประสบการณ์จากผู้อื่น ย่อมจะทำให้กิจการใดที่คิดว่าอาจเกิดปัญหา

(2) เข้าใจในกฎกติกาในส่วนหน่วยงานที่ต้องประสานติดต่อ เพราะปัญหาของชุมชนนั้น มิใช่เป็นเรื่องปัจเจกบุคคล แต่ต้องสัมพันธ์เชื่อมโยงกับหลายฝ่าย เข้าสู่คำกล่าวที่ว่า ยิ่งมากคน ยิ่งมากความ ดังนั้น เมื่อชุมชนมีความคิดและมีวิธีการในการแก้ปัญหาความขัดแย้งของตนเองแล้ว จะต้องมีความเชื่อมั่นยึดถือในหลักการ อุดมการณ์และอุดมคติที่ร่วมกัน หรือสอดคล้องไปกันได้

(3) มีความเห็นเสมอกัน มีการยอมรับในหลักการเดียวกัน ยอมรับนับถือความคิดเห็นของกัน ทุกคนมีสิทธิที่จะแสดงออกซึ่งการเป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตย เคารพกฎเกณฑ์และกติกาของการปกครองแบบประชาธิปไตย โดยเฉพาะนักการเมืองจะต้องเคารพเสียงข้างมากของประชาชน การป้องกันสิทธิของฝ่ายเสียงข้างน้อย

(4) มีความเสมอภาคระหว่างบุคคล การวิพากษ์วิจารณ์ การปฏิบัติตามกฎหมายที่บัญญัติขึ้นตามวิถีทางประชาธิปไตย ประชาชนไม่ว่าจะร่ำรวยหรือยากจน จะต้องได้รับความคุ้มครองจากกฎหมายและกระบวนการยุติธรรมอย่างเสมอภาคเท่าเทียมกัน เมื่อกระทำผิด จะต้องใช้กฎหมายเดียวกัน การลงโทษอย่างเดียวกันและถ้าได้รับเหตุอันควรปราณี ก็ควรได้รับเช่นเดียวกัน ทั้งหมดนี้เป็น การตั้งทิฏฐิ หรือความเห็นให้ตรงกันในระดับหมู่ชน และสังคม ปัญหาต่างๆก็จะมีทางออกได้ด้วยปัญญา (มนตรี คงเตี้ย, 2557 : 51-54)

สรุปว่า หลักสาราณียธรรมเป็นพุทธสันติวิธี ที่มุ่งเน้นเพื่อการแก้ไขปัญหาความขัดแย้ง ด้วยการคิด การพูด การทำที่ดีต่อกันและบุคคลอื่น ด้วยความจริงใจต่อกัน จึงจะนำไปสู่ความไว้วางใจ และการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน หากได้ใช้แนวทางการรักษาระเบียบวินัยของหมู่ชน ทำให้เป็นกรอบของการรักษากติการ่วมกัน สอดคล้องกับการใช้หลักกฎหมายเป็นกรอบกติกาของสังคม ซึ่งทั้งหลายทั้งมวลก็จะนำไปสู่การจัดสรรผลประโยชน์ ด้วยความเป็นธรรม ก็จะทำให้เกิดสันติสุขในสังคมได้นั่นเอง

บทสรุป

ความขัดแย้งเป็นธรรมชาติที่เกิดขึ้นในสังคมของมนุษย์ เป็นพฤติกรรมของมนุษย์ที่มีความคิดเห็นแตกต่างกัน ไม่ลงรอยกัน เป็นพฤติกรรมของบุคคลที่มีทัศนคติที่เป็นอริต่อกัน พยายามขัดขวางและอาจจะนำมาซึ่งพฤติกรรมในรูปแบบที่ทำร้าย ทำร้ายกัน ความขัดแย้งจึงเป็นภาวะบีบคั้นหรือไม่ลงรอยกัน สาเหตุความขัดแย้งกันทั้งในด้านข้อมูล ผลประโยชน์ ความสัมพันธ์ โครงสร้าง และคุณค่า หรือค่านิยม แต่ในพระพุทธศาสนาถือว่าสาเหตุความขัดแย้งมากจากตัณหา มานะและทิฐิ แนวทางแก้ไขความขัดแย้งตามหลักวิชาการที่ปฏิบัติกันอยู่ในสังคมปัจจุบัน คือ การผ่อนปรนเข้าหากัน การสมานสามัคคีก่อให้เกิดความร่วมมือ ดังนั้น หากปล่อยปัญหาความขัดแย้งให้ยืดเยื้อ อาจเป็นอันตรายต่อหน่วยงาน กล่าวคือ อาจทำให้สมาชิกในองค์การเกิดความรู้สึกเครียด เกิดความเบื่อหน่าย หหมดกำลังใจ ส่งผลให้การดำเนินงานขององค์การและผลผลิตขององค์การลดลง ไม่เป็นไปตามเป้าหมาย

เอกสารอ้างอิง

- จิรารักษ์ ทรงเมตตา. (2554). *การศึกษาวเคราะห์ศีลข้ออินทินาทานกับปัญหาวิกฤตทางศีลธรรมของวัยรุ่นในสังคมไทย*. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ). (2547). *ธรรมศาสตร์ เล่ม 1*. พิมพ์ครั้งที่ 2. สุราษฎร์ธานี : ธรรมทานมูลนิธิ.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2543). *จริยธรรมสำหรับคนรุ่นใหม่*. กรุงเทพฯ : มูลนิธิพุทธธรรม.
- _____. *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*. (2551). พิมพ์ครั้งที่ 16. กรุงเทพฯ : เอส อาร์ พรินติ้ง แมสโปรดักส์ จำกัด.
- พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช). (2548). *พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ คำวัด*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ เลียงเชียง.

- พระครูนิกรสุนทรกิจ (สมพงษ์ นุ่มสกุล). (2554). *การศึกษาวิเคราะห์เรื่องความสามัคคีใน คัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท*. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระครูสิทธิถาวรคุณ (เจริญ). (2556). *การศึกษาหลักทิริ-โอตตปัปะเพื่อส่งเสริมการรักษาศีล 5 ในพระพุทธศาสนาเถรวาท*. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหาบุญกอง คุณาโร (มาหา). (2548). *การศึกษาเชิงวิเคราะห์ความกตัญญู (กตญญูตา) ในพระพุทธศาสนาเถรวาท*. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระสายัณห์ ธมมธีโร. (2546). *การศึกษาวิเคราะห์มานะในพระพุทธศาสนา*. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ภัชรบถ ฤทธิเต็ม. (2550). *วิเคราะห์คำสอนที่ใช้เพิกถอนมิฉนทิจ्ञิฏฐีก่อนการบรรลุธรรมของ พุทธสาวก*, บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มนตรี คงเต็ย (พันตำรวจโท). (2557). *กระบวนการจัดการความขัดแย้งตามหลักสราณียธรรม : กรณีศึกษาประชาชนบุงกรุกที่ตึนสาธารณะชุมชนชะแมบพัฒนา อำเภอวังน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา*. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.